

BALÁZS IMRE JÓZSEF

SZÜRREALISTÁK RANDEVÚJA

Saša Pană: *Sadismul adevărului*

■ Saša Pană könyve a címébe emeli a szadizmust, de inkább figyelemfelhívó szándék, mintsem a koncepció központi eleme jelenik meg ezáltal a címdalton. Egy eredetileg 1936-ban megjelent cikkgyűjtemény 2009-es újrakiadása nyújt most alkalmat annak rövid áttekintésére, hogy miképpen próbálta közvetíteni a dada és a szürrealizmus kísérleteit a húszas-harmincas évek romániai kulturális intézményi struktúrája.

Saša Pană 1902-ben született Bukarestben, családi neve Al. Binder volt. Orvosi egyetemet végzett 1927-ben, majd katoniorvos pályára lépett – hasonlóan egyébként André Bretonhoz, aki a kötet névmutatója alapján a leggyakrabban hivatkozott személy Saša Pană cikkgyűjteményében. A román avantgárd egyik legjelentősebb szervező egyénisége, munkásságának csúcsa az *unu* című folyóirat és könyvkiadó működtetése (1928–1932). Ő adja ki többek között Urmuz összegyűjtött munkáit 1930-ban, illetve Tristan Tzara korai, román nyelven írott verseit 1934-ben. Pană szürrealista ihletésű prózákat és verseket írt, és rengeteg népszerűsítő cikket az új művészeti jelenségekről. Élete során rendkívül értékes archívumot hozott létre ritka avantgárd publikációkból. 1973-ban emlékiratait is megírta *Născut în '02* (Született '02-ben) címmel. 1981-ben halt meg Bukarestben.

Pană és folyóiratai a szürrealizmus második, negyvenes évekbeli romániai hulláma (Gherasim Luca, Gellu Naum, D. Trost, Paul Păun, Virgil Teodorescu) felől nézve kevésbé tűntek színvonalasnak. Míg Pană hangsúlyosabban közvetítő sze-

repet próbált vállalni a román kultúra irányában, jól érzékelhető, ahogy Lucáék számos francia nyelvű publikációjuk révén közvetlenül is megpróbálták bekapcsolódni a szürrealizmus nemzetközi hátlózatába. Másfelől Saša Pană saját szövegei inkább Ilarie Voronca nyomvonalán haladnak, sajátos képi tüzijátékot eredményezve, amely az automatikus írás jegyeit hordozza ugyan, de (Lucáék felől nézve legalábbis) kevésbé jut közel ahhoz, ami a szürrealisták számára ennek az írásmódnak az igazi tétjét jelentette. Pană számára a szürrealizmus inkább poétikának tűnik gyakorlati megvalósulásában, mint koncepciónak.

A *Sadismul adevărului* (Az igazság szadizmus) című kötet ehhez képest bizonyos értelemben meglepő szövegeket tartalmaz, hiszen azt bizonyítja, a szerző igencsak tájékozott volt annak az értelemhálónak a működése szempontjából, amely a francia szürrealisták mozgalmát jellemezte. A kötet írásainak legjelentősebb része 1935 táján született, mutat rá a könyv új kiadásának bevezetőjében Ion Pop (6.). A kötet gerince pedig, ahogy a Bretonra történő hivatkozások nagy száma is jelzi, azt a narratívát követi végső soron, amellyel a szürrealisták önmagukat legitimálták, felvázolva az előd-történeteket, amelyet aztán a szürrealizmus kibontakozása követett.

Saša Pană könyvében az előtörténet Alfred Jarry, Lautréamont, Rimbaud és Jacques Vaché portréjával kezdődik. Meggyőzően egészül ki ez a Breton és társai által is körvonalazott arcképcsarnok a román avantgárd legfontosabb elődfigurájá-

nak, a külön Urmuznak a bemutatásával. A hangsúly itt az elődejükre esik – az Urmuz-féle groteszk nyelvi szerkezeteket később folytatja majd a dada: „Urmuz szövegei a dada-mozgalom előttek. Ő, néhány más társával együtt, az új irodalom mellőzött elődje, az értelemellenes humor, a szubjektum és a logika zsarnoksága alól felszabadított líra képviselője.” (43.)

A kötet két legfontosabb és legerjedelmesebb írása ugyancsak a szürrealista lezármazási logikát követi – a dada és a szürrealizmus közötti személyi és koncepcionális átfedések jól kimutathatók az *unu szerkesztőjének* szövegeiből is. Az *Insurecția de la Zürich* (Zürichi insurrekció) a dada-mozgalom születését foglalja össze Tristan Tzara személyére összpontosítva. A szöveg megírásának apropója Tzara korai, román nyelven írt verseinek 1934-es megjelentetése – ehhez a kiadványhoz készült az írás, utószóként.

A szürrealizmus-összefoglaló pedig számos francia nyelvű irodalmi szöveg és kiáltvány mellett hivatkozik többek között Marcel Raymond 1933-as könyvére (*De Baudelaire au surréalisme*) – az akkortájt egyik legfrissebb és legfontosabb szintetikus munkára. Pană elfogadja a leírásban André Breton különbségtételét a szürrealizmus különböző stádiumai között: a kezdeti verziót, amelyben a gondolat az elsődleges az anyaghoz képest (103.), amelyet a második, politikailag elkötelezettebb fázis vált fel, ahol az anyag elsődlegessé válik a gondolathoz képest. (113.)

A cikkgyűjtemény, mutat rá Ion Pop, szükségszerűen nem egységes az irodalomszemléletet tekintve, hiszen az avantgárd mozgalmak forrongó változásai közepette születtek az egyes szövegek. A politikai elköteleződés kapcsán általában jelzi véleményét, amely például Breton részesíti előnyben Aragonhoz képest, ami egyben azt is jelenthetné, hogy inkább egy „esztétista” avantgárd híve. Ez azonban korántsem ennyire egyértelmű: ismeretes, hogy a francia szürrealista csoportban is több egymásra következő fordulat során alakultak a politikai elköteleződés-

sel kapcsolatos vélemények a csoporton belül. Pană szerepét az olyan kiadványok, mint az avantgárd szerzők titkosszolgálati megfigyeléseiből összeállított 2008-as kötet (*Avangarda română în arhivele Siguranței*) inkább politikailag elkötelezettnek mutatják, a *Sadismul adevărului* viszont ennél visszafogottabb, illetőleg részben egy korábbi állapotot tükröz.

A kötet vitacikkeket is közöl: a korszak vezető kritikusaival (például Pompiliu Constantinescuval) folytatott polémiaiak sejlének fel, illetve néhány anekdota adott válaszból kirajzolódik a szerző éppen aktuális irodalomszemlélete. (Az álommal kapcsolatos nézetek például az egyik anekdotában egyértelműen szürrealista ihletésűek: „A valóság elemei közül csupán az álmot [az éber ember kiegészülése] és folyományát, a verset nem lophatja el tőlünk senki.” – 175.)

Azt az eklektikát pedig, amely a román avantgárd folyóiratoknak és szerkesztők szemléletének általában ugyanúgy része, mint a magyar avantgárdokénak (például Kassákénak vagy Szántó Györgyének), tetten érhetjük abban is, ahogy Pană összeválogatja témáit a kötethez. Mickey egér, a rajzfilmfigura bizonyos értelemben hatásosabbnak, saját művészi elveihez közelebb kerülőnek tűnik számára, mint a némafilmkarakterek. (Az animációban, mondja, több lehetőség mutatkozik a szeszélyes átalakulásokra, metamorfózisokra. – 70–71.) Egy másik művészeti ágbán pedig, a Revellers együttes dzsesszprodukciónak a korszak ritmusát, dinamizmusát látja viszont – erről is, akárcsak Mickey egérről, külön írás beszél a kötetben.

A Pană-kötet tanulságos dokumentum, Ion Pop bevezetőjével és a névmutatóval kiegészülve a korabeli elvárások pontosabb rekonstrukciójához is hozzájárulhat amellet, hogy több esetben viszonylag kevésbé ismert szerzők és művek hiánypótló interpretációjára vállalkozik. A kiadvánnyal a kolozsvári Dacia Könyvkiadó avantgárd-sorozata fölébredt a tetszhalál állapotából.